

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАУКОВІ ПРАЦІ

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 44

Кам'янець-Подільський
«Аксиома»
2017

ЗАЙМЕННИКИ У СКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ АНАФОРИ ЯК СТИЛЕТВІРНІ ЕЛЕМЕНТИ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ

Як відомо, стилетвірні елементи творчості поетів включають тематику творів і комплекс стилістичних прийомів та засобів їхньої реалізації. З огляду на це особливої ваги набувають спостереження вчених над поетичним текстом як цілісною системою (В. В. Дятчук, С. Я. Єрмоленко, Т. А. Коць, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, Г. М. Сюта та інші дослідники). Використання автором певних, а часом і пріоритетних стилістичних фігур накладає відбиток індивідуальності на його стиль, тому вивчення ідіостилію письменника передбачає й обов'язковий аналіз усього арсеналу стилістичних фігур.

Погляд на займенники, що склався вже в науці (М. В. Леонова, В. М. Ожоган, М. І. Откупщикова, О. В. Падучева, О. М. Пешковський, М. Я. Плющ, О. М. Селіверстова, Л. М. Синельникова, Т. І. Сільман, О. С. Шевчук, Л. В. Щерба, Р. О. Якобсон та ін.) передбачає й їхню характеристику з огляду на особливості можливих стилістичних функцій. Займенники посідають своєрідне місце в лексичному складі мови. Як носії широкого узагальненого значення, вони знаходять різноманітні форми конкретизації в процесі мовлення і цим збагачують та ускладнюють мову, органічно й дуже глибоко входять в її плоть і кров [1, 89].

Гнучкість займенників, властивість їх бути носіями як абстрактного, так і конкретного значення, властивість міняти свої функції залежно від контекстуальних обставин – ознака широких стилістичних можливостей. Дослідники вже підкреслювали таку особливість займенників, як «широту їх застосування», а разом з тим і наявність у їхньому функціонуванні «особливої експресії» [1, 89].

Створення зв'язності тексту супроводжується виконанням прономінативами ролі слів-замінників, що дозволяє уникнути повторів і економно викласти окремі фрагменти тексту. Крім того, займенник є одним із найважливіших засобів зв'язку між реченнями та між частинами складного речення. Майже всі займенники здатні виконувати функцію заміщення, яка так само є ключовою у створенні зв'язності поетичного тексту. Пронімінативи нерідко заміщають найменування цілих подій і складних ситуацій. Ця властивість зумовлює можливість розширення семантики займенників. Відзначаються особливі випадки вживання займенників, коли вони стоять замість імен або назв предметів, набуваючи у кожній конкретній ситуації специфічних рис та якостей функціонування тих назв, які вони замінюють [5].

Дослідженню семантики прономінативів у поетичних текстах приділяли увагу такі відомі вчені, як Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, Я. І. Гін, С. Т. Золян, І. І. Ковтунова, Ю. М. Лотман, О. М. Селіверстова, Л. М. Синельникова, Т. І. Сільман, Л. І. Мацько, І. Б. Циганок, Р. О. Якобсон та інші. На сьогодні науковий інтерес до функціонування займенників у поетичному мовленні не послаблюється, що засвідчують праці О. А. Олексенко, Н. В. Петренко, О. О. Скоробогатової та інших науковців.

У контексті проблем поетичної морфології привертають увагу стилістичні фігури сучасної інтимної лірики, утворені за участі прономінативів, що й зумовило **постановку проблеми** цього дослідження.

Мета статті – виявити в текстах інтимної лірики як особливого різновиду поезії стилістичну роль займенників у творенні художньої анафори.

Займенник є однією з основних виражальних одиниць поетичного тексту, однак дотепер у цьому аспекті залишається ще малодослідженим. Він виступає носієм авторської суб'єктивно-об'єктивної оцінки, а отже, є активною стилістикою, носієм інтертекстуальності, маркером ідіостилію, виразником психологічного підґрунтя мовної особистості поета. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше робиться спроба окреслити особливості стилістичних фігур, утворених за допомогою прономінативів, у текстах сучасної інтимної лірики.

Слушною видається думка Н. В. Петренко, яка зазначає, що «займенники слугують для створення широкого діапазону поетичних ефектів, виконуючи при цьому основну частину конотативного навантаження». І далі «...у поетичному мовленні специфіка займенників полягає у тому, що їх семантика й актуалізований смисл не замикаються онтологічними властивостями та словниковим значенням, а розширюються і набувають перетворень завдяки особливим умовам функціонування» [4, 31].

Не можна не погодитися з думкою О. А. Мартиняк, що в художньому мовленні займенники є не лише доречними заміниками слів інших іменних частин мови, але й вдалими стилістичними засобами, що надзвичайно сконденсовано виражають широку палітру емоцій і почуттів [3].

Інтимній ліриці властиве багаторазове вживання особових займенників, що підкреслює глибини особисті відчуття або стан духовного світу поета. Трапляються випадки, коли особові прономінативи починають перший рядок вірша, тобто знаходяться у сильній позиції на початку. Повторюючись, вони утворюють стилістичну фігуру анафори.

Ми вже звертали увагу на високу частотність займенників у процесі творення стилістичної фігури анафори, оскільки анафорична функція (заміщення) є природною для цього класу слів на мовному рівні [2, 38]. Проте у цій розвідці мова йтиме про художню анафору, яка є не засобом організації висловлювання, слугуючи потребам мовної економії, а художнім засобом – використанням прономінатива як базового для вираження ідеї поезії: *Ти, наче із хвилі морської... Ти вся лазурова, як море... Ти, наче богиня Любові... Ти свящисся в кожному слові... Ти сяєш у кожній краплині, Ти пахнеш штормами і бризом!... Ти вибухнеш можеш сюрпризом! Яка ж ти, їй-богу, зваблива!.. Яка ж ти насправді незнана...* [12, 51]. У вірші В. Шовкошитного «Біля моря» *ТИ* – об'єкт кохання ліричного героя опиняється в центрі думок і забарвлюється усіма відтінками уяви. Закоханому здається, що все прекрасне, притаманне людині, зосереджується в коханій. Вона для нього сама досконалість, богиня, ідеал. Ліричний герой оспівує свою кохану, порівнюючи її з явищами природи, підкреслюючи цим її неповторність.

Ще на один яскравий приклад художньої анафори натрапляємо у вірші Ю. Іздрика «ти» (орфографія автора): *ти живеш у мені життям окремим... ти мені не говориш що буде з нами ти мовчиш наче ангел чи тихий демон... ти як інша моя потаємна сутність ти немов полотно під моїм портретом ти в мені наче ніл всепрониклої лімфи ти в мені наче лімб де чекання вічне... ти живеш у мені поміж пеклом і раєм... ти живеш у мені і в собі тримаєш все що ще залишилось в мені живого* [9, 55]. У цій поезії анафоричне вживання особового прономінатива *ТИ* створює змістовий стрижень поезії, актуалізує основну думку вірша, акцентуючи на любовній одержимості ліричного героя.

Крім однослівної займенникової анафори (лексичної чи морфологічної), трапляються випадки вживання багатослівної (синтаксичної). Наприклад, у поезії Ю. Іздрика «solve» така анафора має вигляд предикативної конструкції, її функція полягає у вираженні наскрізної для поезії думки про палкість почуттів ліричного героя, про його прагнення до єдності з коханою: *розчиняюсь в тобі і стає медовою кава розчиняюсь в тобі і міцнішим робиться чай розчиняюсь у тобі і розчин наш трохи гіркавить... я розчиняюсь в тобі – бачиш? я розчиняюсь в тобі – знаєш? я розчиняюсь в тобі плічем це ще хоч щось та для тебе значить? я розчиняюсь у тобі сміхом... я розчиняюсь у тобі снігом... я розчиняюсь у тобі мила я пропадаю в тобі сучко я розчиняю свою силу я здобуваю твою гнучкість* [9, 89].

У поезії В. Крищенка «Ми з тобою дуже різні» спостерігаємо анафору, утворену особовими займенниками *МИ*, *ТИ*: *Ми з тобою дуже різні, Бо ти рання, а я пізній, Бо ти рання, як світанок, Що схід сонця поганя. А я пізній, наче вечір, Що ліг втомою на плечі... І далі Ми з тобою дуже схожі – Не збагнеш відразу, може... Але очі, наші очі Схожі мають кольори. Ми з тобою дуже схожі – Й розлучитися не зможем, Хоча ти ідеш угору, А я йду уже згори* [10, 91]. Вираз «ми з тобою» має соціативну семантику, яка в тексті, завдяки входженню анафори до складу антитези, членується на семантику займенників *Я* і *ТИ*, яка зіставляється й протиставляється, виражаючи сутність вірша.

Подібний приклад входження анафори до складу антитези знаходимо в інтимній поезії Д. Павличка «Ми такі холодні»: *Ми такі холодні, Ми такі палючі, Може, ми в безодні, Може, ми на кручі. Ми такі подібні, Ми такі не схожі. Ми бездарні й здібні На любовнім ложі. Ми такі ще юні, Ми такі вже сиві, Добре нам ще в клуні, Зле – на голій ниві...* [11, 190]. Анафора, виражена особовим прономінативом *МИ* та вказівним *ТАКИ*, є складником антитези, яка заґрунтована на протиставлюваній семантиці ознаково-предикатних слів і назв локусу.

Анафора в поезії В. Шовкошитного «Шукаю брід» теж виражена предикативною конструкцією із семантикою заперечення, до складу якої традиційно входять особові прономінативи *Я*, *ТИ*: *Мені не йти тобі услід – Твоя хода – понад водою!.. Мені не йти тобі услід – Не вистачає крил для злету... Мені не йти тобі услід – Кривавляться душі порізи... Мені не йти тобі услід: Ти йдеш – пливеш понад водою!..* [12, 42]. Предметом художнього вираження у вірші є світла печаль нерозділеного кохання. Поетика твору побудована на анафорі «мені не йти тобі услід», за якою криється глибокий підтекст недосяжності коханої, нездійсненності прагнень ліричного героя.

У вірші В. Шовкошитного «Що в імені твоєм?» анафора утворена за участі присвійного прономінатива *ТВОЄ*: *В твоєму імені хлюпочеться життя. В твоєму імені гуляє вільний вітер... В твоєму імені – і полум'я, і дощ: І скупане, і сонцем обігрите... В твоєму імені ширяє світлий дух – Краплиночка тебе, твоє безмежжя...* [12, 55]. Повторенням займенника *ТВОЄ* автор акцентує увагу читача на безмежності, нескінченності почуття кохання до ліричної героїні. Для нього її ім'я – то цілий всесвіт, воно найкраще з усіх імен на світі.

В еротичній поезії М. Савки «Що він казав тобі, Анно» анафора, утворена за допомогою особових займенників *ВІН, ТИ*, становить частину питального речення: *Що він казав тобі, Анно, припавши губами... Що він казав тобі, Анно, плазуючи долі?.. Що він казав тобі Анно, схопивши рукою... Що він казав тобі, Анно, стискаючи стегна... Що він казав тобі, Анно, торкнувшись до квітки... Що він казав тобі, Анно, коли ви упали?.. Що він казав тобі, Анно, як рушили стіни...* [8, 209]. Частотність уживання рядка «що він казав тобі, Анно» дуже висока – 7 разів, це призводить до нагнітання смислового акценту, який припадає на анафору. У цьому вірші спостерігаємо один із тих поодиноких випадків, коли лірична героїня (*ТИ*) у творі не безіменна. За прономінативом *ВІН* криється незнайомець, що викликає зацікавлення читача, інтригує його.

Аналіз фактичного матеріалу підтверджує, що займенники беруть активну участь у творенні стилістичних засобів і фігур у поетичних текстах інтимної лірики, зокрема художньої анафори, яка може бути частиною антитези. Традиційно це особові (*Я, ТИ, ВІН, МИ*) та семантично співвідносні з ними присвійні займенники. Повтори, до складу яких входять прономінативи, виконують важливу художню функцію, оскільки, акцентуючи на певних антецедентах, слугують для вираження провідної думки поезії – зазвичай ідеї палкого чи нерозділеного кохання. Особливості стилістичних фігур, утворених за участі прономінативів у текстах інтимної поезії, указують на широкі семантико-стилістичні можливості займенників, вивчення яких і вважаємо **перспективою** подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові / В. С. Ващенко. – Харків, 1958. – 228 с.
2. Калашник О. В. Займенник як засіб творення стилістичних фігур / О. В. Калашник // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т ім. Василя Стуса; гол. ред. А. П. Загнітко. – Вінниця, 2016. – Вип. 32. – С. 37–41.
3. Мартиняк О. А. Займенникові засоби виразності в романі Ірини Вільде «Сестри Річинські» / О. А. Мартиняк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Вип. 49. – Острого, 2014. – С. 208–211.
4. Петренко Н. В. Займенник у віршованих текстах американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Петренко. – Херсон, 2008. – 205 с.
5. Петренко Н. В. Займенник як засіб реалізації інтегративності поетичного тексту [Електронний ресурс] / Н. В. Петренко. – Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/1618/1/ЗАЙМЕННИК%20ЯК%20ЗАСІБ%20РЕАЛІЗАЦІЇ%20ІНТЕГРАТИВНОСТІ%20ПОЕТИЧНОГО%20ТЕКСТУ.pdf>.
6. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи / О. Н. Селиверстова. – Москва : Наука, 1988. – 151 с.
7. Скоробогатова Е. А. Грамматические значения и поэтические смыслы: поэтический потенциал русской грамматики (морфологические категории и лексико-грамматические разряды имени) : Монография / Е. А. Скоробогатова. – Харьков, 2012. – 480 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Біла книга кохання: Антологія української еротичної поезії. – Тернопіль, 2008. – 288 с.
2. Іздрік Ю. Календар любові / Ю. Іздрік. – Львів, 2016. – 431 с.
3. Крищенко В. Д. Час одкровення: Поезії / В. Д. Крищенко. – Київ, 2015. – 352 с.
4. Павличко Д. В. Таємниця твого обличчя / Д. В. Павличко. – Київ, 2015. – 240 с.
5. Шовкошитний В. Торкнутися небес / В. Шовкошитний. – Київ, 2010. – 205 с.

Анотація. У статті з огляду на стилістичні можливості займенників проаналізовано участь прономінативів у творенні стилістичної фігури анафори в текстах сучасної інтимної лірики. Виділено типи вживаних займенників. Схарактеризовано контекстуальну семантику прономінатива як базового для вираження ідеї поезії. Указано на особливість уживання такої художньої анафори в складі антитези.

Ключові слова: займенник, стилістичні функції, стилістичні фігури, поетичний текст, художня анафора, інтимна лірика.

Summary. The article has analyzed, in view of the stylistic possibilities of pronouns, the participation of pronominates in the creation of an anaphoric figure of speech in the texts of modern intimate. The types of used pronouns are highlighted. It is described the contextual semantics of the pronominate as the basis for expressing the idea of poetry. It is indicated on the peculiarity of using such artistic anaphora as part of the antithesis.

Attention is drawn to modern intimate lyrics figures of speech, formed with the participation of pronominates in the context of problems of poetic morphology, which led to the statement of the problem

of this research. The purpose of the article is to find in the texts of intimate lyrics as a special kind of poetry the stylistic role of pronouns in the creation of artistic anaphora.

The pronoun is one of the main expressive units of poetic text, but still is poorly investigated in this aspect. It acts as the carrier of the author's subjective-objective assessment, and, therefore, is an active stylistic system, an intertextuality carrier, an idiosyncrasy marker, an expression of the psychological basis of the poet's linguistic personality. The scientific novelty of this research is that for the first time it is made an attempt to outline the features of figures of speech, created with the help of pronominals in the modern intimate lyrics texts.

The analysis of the actual material confirms, that the pronouns are actively involved in the creation of stylistic tools and figures in the poetic texts of intimate lyrics, especially the artistic anaphora, which may be a part of the antithesis. Traditionally, these are personal (I, YOU, HE, WE) and semantically correlated with them possessive pronouns. Replays, which include pronominals, perform important artistic function, because focusing on certain antecedent, serve to express leading poetry thoughts – usually passionate or unrequited love. The peculiarities of figures of speech formed with the use of pronominals in the texts of intimate poetry indicate the broad semantic and stylistic possibilities of pronouns, the study of which is considered to be the prospect of further research.

Key words: pronoun, stylistic function, figures of speech, poetic text, art anaphor, intimate lyric.

Отримано: 21 серпня 2017 р.

УДК 811.161.2+81'373

С. О. Каленюк

МАРКЕРИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЛЕКСИконУ В ЗМІ МИКОЛАЇВЩИНИ: СМИСЛОВІ КОНЦЕНТРИ ТА ФУНКЦІЙНІ ВЕКТОРИ

На сьогодні актуальним є дослідження мови мас-медійного простору, оскільки саме ЗМІ найшвидше реагує на якісні та кількісні зміни активного словника українців та відображає це на своїх сторінках.

Мета статті – виділити та проаналізувати лексеми, що належать до суспільно-політичної лексики української мови, згрупувати за тематичними групами, дослідити вплив змін в Україні на формування тематичних груп суспільно-політичної лексики, визначити екстралінгвальні чинники, що зумовлюють процес лексичної неологізації мови засобів масової інформації.

У лінгвістичній літературі існує чимало визначень суспільно-політичної лексики. І. В. Холявко пропонує розширене та узагальнене визначення «суспільно-політична лексика – неоднорідна за складом макроструктура одиниць різного походження, спрямованих ідеологічно та спеціалізованих лексично, семантично та фразеологічно для вираження понять із галузі суспільного, політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму» [8, 55].

Більшість визначень суспільно-політичної лексики об'єднує те, що, по-перше, вони є соціологічно спрямованими, по-друге, основною системою дослідники вважають систему понятійно-сміслових сфер, на яких базується ця лексична група (Ю. А. Бельчиков, А. А. Бурячок, Т. Б. Крючкова та ін.).

Останнім часом активізувався науковий підхід лінгвістів до дослідження мови мас-медіа як визначального чинника динаміки лексико-семантичних та словотворчих процесів української мови. У монографії «Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації)» О. Стишов стверджує, що «мова українських мас-медіа віддзеркалює стан сучасної української мови, відбиваючи її багатofункціональність, ступінь інтелектуалізації, оновлення і стилістичне перегрупування словника» [5, 8–9]. С. Єрмоленко визнає мовну практику ЗМІ як таку, що відіграє визначальну роль у виробленні мовного стандарту, формуванні мовних смаків, моди на слововживання.

Загальновідомо, що ядром лексичного складу мас-медіа є суспільно-політична лексика. Зміна влади, ідеології, політичного устрою в державі неодмінно призводить до появи змін у лексиці суспільно-політичного характеру, що постійно проникають у ЗМІ [6, 96]. Працюючи над дослідженням, ми з'ясували, що СПЛ розділяється на тематичні підгрупи. На загальноукраїнському рівні це питання висвітлювали такі мовознавці, як Л. Л. Михайленко, Н. О. Яценко, Г. Шаповалова та ін.

Л. Л. Михайленко у дисертації на тему «Динаміка суспільно-політичної лексики української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі мови українських ЗМІ)» говорить про